

6) Nie uwzględnienie możliwości
podstawiania stad węgierskich
jako systemu trzypolowego
lub wielokrotności 6, 9, 12 -
przebiegu trzypolowego
7) Nie uwzględnienie, jednolite
systemu konicyjacji, lub
systemu poddawiania 7/8 10
E BIALSKI
wzrostu i jakości
młodych zwierząt

8) Uwzględnić tylko z procentem
wzrostu - wykorzystując tylko
tych części owadów i zwierząt

4) Nie uwzględnienie w innych podziałach
produkcji, strefy wieczerzania.

5) Nie uwzględnienie zagadnienia
bilansu i tytułu i wariantów, które
wzrostu i jakości każdego pola

PRZYZYNEK DO ZAGADNIENIA LOKALIZACJI

I ROZMIARÓW P O M

7) Nie uwzględnienie
OD REDAKCJI

Praca mgr. Bialskiego napisana w I kwartale 1951 r. zostaje za-
mieszczona jako artykuł dyskusyjny. Zarówno autor jak i redakcja,
zdają sobie sprawę, że zagadnienie lokalizacji POM wymaga dłuż-
szych pogłębionych badań, zaś tezy odnośnie kryteriów lokalizacji,
wysunięte w tym artykule, noszą charakter pierwszej, bardzo jeszcze

jednostronnej hipotezy roboczej.

Poważne zastrzeżenia budzi np. próba wyciągnięcia przez autora
wniosków co do rozmieszczenia i specjalizacji POM na podstawie
struktury zasiewów indywidualnych gospodarstw, która przecież nie
może nie ulec radykalnej zmianie na tle ogromnych możliwości
gospodarstwa zespołowego. W świetle tego sam
dobór powiatów badanych (Miechów, Nowy Targ, Końskie), dający
pewne pojęcie o różnicach wynikających z warunków przyrodniczych
produkcji, nie może być uznany za najszcześniejszy — ani z punktu
widzenia dynamiki rozwoju spółdzielni produkcyjnych, ani też
z innych punktów widzenia.

Z drugiej strony — opracowanie powyższe abstrahuje od tych
różnic, jakie do konkretnego rozstrzygnięcia zagadnienia lokalizacji
(i związanych z nim problemów rozmiaru przedsiębiorstwa, jego par-
ku maszynowego, organizacji itp.) wnieść musi zróżnicowany obraz
stosunków społeczno-ekonomicznych każdego rejonu.

Jakkolwiek lokalizacja przeprowadzana powinna być w zasadzie
z perspektywą pełnej kolektywizacji na danym terenie (co nie wyłącza
potrzeby uwzględniania stadiów przejściowych, związanych z procesem
stopniowego, dobrowolnego zrzeszania się chłopów pracujących), to nie ulega wątpliwości, że i po pełnej kolektywizacji rozmiar,
charakter rozlogów, bilans siły roboczej, bilans siły pociągowej spół-
dzielni produkcyjnych będą jeszcze przez długie lata zależały w du-
żym stopniu od liczby, rozmiaru i charakteru gospodarstw, które po-
łączyły się w gospodarstwa zespołowe.

8) Nie uwzględnienie wzrostu produkcji z każdego gospodarstwa
i wzrostu i zapotrzebowania pracy mechanicznej
na każde gospodarstwo

Mimo to uważamy, że ze względu na wagę zagadnienia i na brak w dotychczasowej polskiej literaturze opracowań na temat lokalizacji POM — wnioski postawione przez autora wymagają poważnego ustosunkowania się i przedyskutowania. W szczególności ze wszechmiar cenne byłyby wypowiedzi dyrektorów i agronomów POM, oparte na praktycznych doświadczeniach w dziedzinie lokalizacji i specjalizacji POM, w których pracują.

Praca Bialskiego zawiera szereg ciekawych informacji o doświadczeniach rozmieszczenia i specjalizacji MTS w Związku Radzieckim. Oczywiście, że i w tym wypadku wszelkie wskaźniki liczbowe mają dla nas charakter orientacyjny, dlatego — zarówno ze względu na etap rozwoju naszych spółdzielni produkcyjnych, jak też i ze względu na ogromne różnice glebowo-klimatyczne, rzeźby terenu, a wreszcie na poziom mechanizacji produkcji rolnej i kwalifikacji kadr — nie mogą być traktowane jako recepta. Natomiast ogólne wnioski, z punktu widzenia metodologicznego mają dla nas duże znaczenie.

Szczególnie interesujące, a w naszej dotychczasowej praktyce (nie tylko w dziedzinie lokalizacji) mało uwzględniane, jest kryterium oceny pracy MTS nie tylko z punktu widzenia ilości wykonanych hektarów orki średniej oraz obniżki kosztów własnych, ale przede wszystkim z punktu widzenia wyników produkcyjnych, jakie osiągały obsługiwane kołchozy. Zasada oceniania pracy POM, nie tylko na podstawie wykonania planu eksploatacyjnego, ale przede wszystkim na podstawie wykonania planów produkcyjnych przez spółdzielnie obsługiwane przez odnośny POM — nie jest ani w naszej literaturze fachowej, ani też w pracy aparatu pomowskiego dostatecznie uwzględniana. Również ciekawym, lecz nie rozwiniętym przez autora zagadnieniem jest ilość spółdzielni produkcyjnych, obsługiwanych przez 1 POM.

W roku bieżącym IER kontynuuje prace dotyczące rozmieszczenia i lokalizacji POM, w pierwszym rzędzie w województwach poznańskim i warszawskim.

Dyskusja metodologiczna nad artykułem Bialskiego może stać się dla nas poważną pomocą w pracy.

★

Opracowane przez Instytut Ekonomiki Rolnej w październiku i listopadzie 1950 r. „Wyniki przeprowadzonej analizy materiałów, dotyczących metody lokalizacji POM” miały na celu ustalenie głównych elementów, niezbędnych w planowaniu przez władze terenowe racjonalnego rozmieszczenia POM. W opracowaniu powyższym przyjęto, że dla ustalenia siatki terenowego rozmieszczenia POM, należy przyjąć za punkt wyjściowy następujące elementy:

1. Ogólny obszar użytków rolnych w powiecie
2. Obszar użytków rolnych w PGR w powiecie i gminach
3. Obszar użytków rolnych bez PGR w powiecie i gminach

4. Rozmieszczenie lasów i jezior
5. Stan skupienia i rozmieszczenia użytków rolnych, które ma obsługiwać POM
6. Kształt i rozległość terytorialna powiatu
7. Ukształtowanie terenu
8. Sieć i jakość dróg kołowych
9. Linie kolejowe normalno-torowe.

Przyjęto ponadto w powyższej instrukcji jako wskaźnik orientacyjny lokalizacji 22 350 ha użytków rolnych średnio na 1 POM w całym kraju. Dopuszczono odchylenia w ilości użytków rolnych od 12 do 30 tys. ha w zależności od mniejszego lub większego procentu użytków zielonych w terenie. Drugim wskaźnikiem lokalizacji był promień zasięgu POM, który umieszczono w granicach od kilku do 18 km w zależności od miejscowych warunków (stan dróg, przeszkody naturalne itp.).

W celu zbadania i oceny w terenie toku i sposobu wykonywania przez komisje terenowe projektów lokalizacji POM zgodnie z instrukcją CZ POM, brałem bezpośredni udział w pracach komisji na szczeblu powiatu i województwa (krakowskie). Ponadto zapoznałem się z projektami komisji powiatowych w województwie kieleckim. W czasie prac komisji wojewódzkich poszczególne projekty były szeroko omawiane i dyskutowane.

Spostrzeżenia moje w czasie prac komisji były następujące: po pierwsze — komisje powiatowe przy opracowywaniu projektów lokalizacji kładły główny nacisk na umiejscowienie siedziby POM w warunkach istniejących już budynków gospodarczych, szczególnie na resztówkach. To słuszne w zasadzie założenie stosowane było jednak bez głębszej analizy. Toteż zdarzało się dość często, że na pograniczu dwóch powiatów lub dwóch zasięgów POM znajdowały się dwa projektowane POM w odległości od siebie zaledwie od kilku do 10 km. Po wtóre — wskaźniki lokalizacji, jak orientacyjny promień działania i orientacyjny zasięg użytków rolnych, stosowane były w sposób dość mechaniczny, w dużej mierze uzależniony od projektowanej siedziby POM.

Takie przypadkowe stosowanie wskaźnika obszaru użytków rolnych stworzyło duże rozbieżności w ilości ziemi ornej, na której będzie się koncentrowała większość prac POM. Stwarza to tym samym duże dysproporcje w bilansie siły pociągowej i w organizacji pracy.

Wreszcie, w czasie dyskusji na komisji wojewódzkiej w Krakowie dały się słyszeć głosy uzasadniające konieczność wprowadzenia wskaźnika zróżnicowanej lokalizacji dla południowej, środkowej i północnej części woj. krakowskiego, w zależności od ich odmiennych warunków klimatycznych, glebowych i konfiguracji terenu. Z takim samym zdaniem spotkałem się w województwie kieleckim.

Te spostrzeżenia i uwagi wskazują na konieczność pogłębienia badań nad lokalizacją POM. Wielką pomocą w tej dziedzinie są doświadczenia Związku Radzieckiego z zakresu lokalizacji MTS. Dlatego w pracy niniejszej chciałbym przytoczyć kilka doświadczeń ZSRR na tym odcinku. Dotyczą one roku 1938 (jedeny okres w stosunku do którego rozporządzałem szerszymi materiałami), a więc okresu po zakończeniu pełnej kolektywizacji w ZSRR.

Doświadczenia ZSRR z zakresu lokalizacji MTS.

W ekonomicznej literaturze radzieckiej zasady lokalizacji MTS opierano na takich wskaźnikach jak ilość obsługiwanych kolchozów, wielkość areалу obsiewów obsługiwanych przez dany MTS, ilość traktorów itp. Pod tym względem istniała w Związku Radzieckim duża różnorodność MTS. Przeciętnie jedna MTS obsługiwała 32 kolchozy. Lecz rozbieżności były dość znaczne. Np. 11,2% wszystkich MTS obsługiwało po 10 kolchozów, drugie zaś 11,2% — powyżej 60 kolchozów, a w niektórych terenach nawet ponad 100. Odnośnie ilości traktorów były również ogromne różnice. Średnio w kraju jedna MTS posiadała 78 traktorów o przeciętnej mocy 15 KM. Różnice były jednak od 20 do 150, a były nawet takie MTS, które miały po 161 i 246 traktorów. Ten sam obraz był na odcinku areалу obsiewów. Średni obszar areалу obsiewów na jedną MTS wypadł 17 200 ha. 15% MTS obsługiwało po 10 000 ha obsiewów każda, podczas gdy dalsze 30,1% MTS obsługiwało powyżej 20 000 ha każda, a były i takie, które miały wyżej 40 000 ha. Odnośnie rozmiaru prac traktorowych w ha orki średniej rozbieżności sięgały od 6 707 ha do 97 305 ha (różnica więc 15-krotna).

Badania ekonomistów radzieckich i analiza danych sprawozdawczych MTS wykazały, że lokalizacja MTS wpływa bezpośrednio na wyniki ich pracy. Zbyt duże MTS słabo obsługują kolchozy, słabo wykorzystują traktory i przeważnie mają wysokie bezpośrednie koszty, w szczególności koszty bieżącego remontu. Zbyt drobne MTS nieracjonalnie wykorzystują park traktorowy, mają duże wydatki administracyjne (uposażenie personelu administracyjnego), wskutek czego koszty własne są wysokie. Natomiast analiza 68 MTS o najbardziej racjonalnych rozmiarach i najlepszych wynikach pracy (uczestnicy Wszechzwiązkowej wystawy rolniczej w Moskwie) dała wyniki średnie, które podajemy w tabl. 1.

Tabela ta podana została dla zorientowania czytelnika odnośnie wyboru wskaźników stosowanych przez ekonomistów radzieckich przy poszukiwaniu racjonalnych rozmiarów MTS.

Jak widzimy, ustalono 5 wskaźników lokalizacji i 6 zasadniczych wskaźników jakościowych pracy MTS. Wskaźnik ha orki średniej na 1 ha obsiewu był najbardziej zbliżony do optymalnego w danych warunkach produkcyjnych. To samo dotyczy pozostałych wskaźników jakościowych.

XVIII Zjazd Partii, wychodząc z założenia, że istniejąca różnorodność MTS jest wynikiem przypadkowości i źle wpływa na organizację pracy i jej wyniki, wydał postanowienie o budowie nowych MTS kosztem zbyt rozbudowanych. Przed ekonomistami radzieckimi stanęło więc poważne praktyczne zagadnienie: jakie są najbardziej racjonalne zasady lokalizacji MTS. Należało przy tym wziąć pod uwagę możliwość obsługiwania przez MTS poza pracami polowymi i innych gałęzi gospodarstwa rolnego. Przeprowadzone w tym kierunku badania wykazały, że racjonalnego zasięgu MTS nie można ustalić, nie biorąc pod uwagę charakteru ich działalności produkcyjnej. W różnych rejonach warunki organizacji pracy są różne, a tym samym różnie należy stosować wskaźniki lokalizacji.

Tabl. 1

Zestawienie wskaźników lokalizacji produujących MTS*)

W s k a ż n i k i	Racjonalne rozmiary MTS — średnio
Rozmiar MTS wg:	
a) ilości kolchozów	19
b) obszar zasiewów (w tys. ha)	18
c) ilości pracy (w tys. ha or. śr.)	59,7
d) ilości traktorów przelicz. (15 KM)	84
e) podst. środków produkcji (w tys. rubli)	1295,8
Wskaźniki jakościowe pracy MTS	
a) ha orki średniej na 1 ha obsiewu	3,3
b) ha orki średniej na 1 traktor 15 KM	709
c) zużycie paliwa na 1 ha orki średniej	15,2
d) koszt własny 1 ha orki średniej	23,23
e) na 1 ha zboża przypada opłat natur. (w przelicz. na ruble)	44,6
f) średni plon za 1938 rok	
zbożowych	12,05
bawełny	24,75
buraków cukr.	185,20

Ekonomiści radzieccy przyjmują też różne mierniki przy porównywaniu rejonów i stref produkcyjnych. Jedni przyjmują stosunek wzajemny kultur zbożowych, oleistych, przemysłowych, okopowych i innych, stosunek ozimów do zbóż jarych itp. Inni znów jako wskaźniki lokalizacji przyjmują — poza wielkością obsługiwanego przez MTS arealu obsiewów — stosunek traktorów różnych typów, ilość obsiewu przypadającego na 1 traktor przeliczeniowy, ilość ha przeliczeniowych i inne.

Uznano za czynnik dużej wagi w zadaniach lokalizacji zagadnienie planowego uzbrojenia MTS w energię, przy czym ustalono, że właściwe wyposażenie MTS w traktory można określić na podstawie charakteru prac dokonywanych w kolchozach przez MTS w danych warunkach produkcyjnych oraz na podstawie ilości i wielkości obsługiwanego kolchozów również w konkretnych warunkach produkcyjnych danego rejonu.

W specyficznych warunkach produkcji poszczególnych rejonów różnych kierunków gospodarczych, różnego rozmiaru prac, uzbrojenie w energię i zasięg działania MTS w różnych rejonach nie mogą być jednakowe. W związku z powyższym podzielono wszystkie MTS według charakteru ich gospodarczej działalności na poszczególne grupy: stepowo-zbożowe, leśno-stepowe, leśne z uprawą lnu, buraczane, uprawiające bawełnę i inne.

*) Prof. T. L. Basiuk. Organizacja socjalistyczekowo selskochozajstwiennowoe proizwodstwa. Rozdz. V, str. 193.

W każdej z tych grup można wyodrębnić podgrupy, a te z kolei dzielą się na szereg stref, które również dają się zróżnicować.

Weźmy dla przykładu południową część centralno-zbożowego rejonu. Badania wykazały, że najbardziej racjonalne tu są MTS o zasięgu 12 — 15 tys. ha obsiewów z warunkiem wykonania 3 ha orki średniej na 1 ha obsiewu. Ilość traktorów przeliczeniowych stanowi tu 55 — 60 sztuk. Taki wzajemny stosunek wskaźników daje możliwość jakościowo lepszej obróbki ziemi, lepszego wykorzystania traktorów, lepszej obsługi kolchozów oraz dalszego mechanizowania prac rolnych w innych gałęziach gospodarki kolchozowej. Jednym z zadań jest tu zwiększenie areалу poszczególnych kolchozów, w czym tkwi również duża rezerwa wydajności.

Natomiast środkowa część południowego rejonu zbożowego ma najbardziej racjonalny zasięg MTS 15 — 20 tys. ha obsiewów z warunkiem wykonania 3 do 3,5 ha orki średniej na 1 ha obsiewu. Najbardziej racjonalna ilość traktorów na tym terenie to 70 — 75 szt. Doświadczenia wykazały, że MTS o tych rozmiarach mają najlepsze wskaźniki pracy.

Najbardziej południowa część tego rejonu ma już inne wskaźniki. Tu stosunek typów i mocy traktorów jest inny. Traktory są cięższe i o większej mocy, natomiast słabsza jest możliwość wykorzystania sprzętu traktorowego. Tu również jest racjonalny zasięg od 15 — 20 tys. ha, ale z warunkiem wykonania 3,5 — 4 ha na każdy hektar obsiewu. Ilość traktorów przeliczeniowych wynosi tu 100 szt.

Wschodnie rejonu to tereny o typie zbożowym, uprawiające głównie rośliny jare, które wymagają dużej ilości prac polowych w krótkich okresach czasu. Stwarza to potrzebę większego parku traktorowego niż w innych terenach, gdzie na skutek dużej różnorodności kultur prace traktorskie można rozciągnąć, co ma duże znaczenie dla lokalizacji MTS. W tych warunkach MTS powinny być mniejsze niż w południowej części, co pozwoli na zwężenie frontu pracy i zapewni zabezpieczenie kierownictwa ze strony odpowiedzialnych pracowników MTS. Jednym z zadań grupy MTS na tym terenie jest bardziej dokładna i głębsza obsługa kolchozów, to znaczy wykonanie najmniej 3 ha orki średniej na 1 ha obsiewu.

W północnej części tego rejonu zbożowego warunki produkcyjne są niesprzyjające, gdyż jest tam duża ilość lasów i nieużytków. MTS osiagają tam zaledwie 1,4 — 1,9 ha orki średniej. Zmniejszenie tu zatem areалу obsiewu w zasięgu MTS pozwoli na lepszą obróbkę i lepszą uprawę ziemi kolchozów.

Poznanie przytoczonych zróżnicowanych wskaźników lokalizacji w ZSRR daje nam bogaty materiał do wniosków. Tabela 2 na str. 71 ilustruje średnie rozmiary MTS w różnych strefach produkcyjnych. *)

Tabela 2 podaje średnie rozmiary MTS o różnych kierunkach produkcyjnych, ujęte odpowiednimi wskaźnikami lokalizacji. Przytoczone w tej tabeli cyfry wskazują, że wg ilości obsługiwanych kolchozów, na pierwszym miejscu znajdują się MTS rejonów kultur technicznych (len, baweł-

*) L. Zalcman — Organizacja socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych, (Wyd. polskie). Rozdz. IV, str. 107.

na). Tłumaczy się to tym, że areal obsiewów poszczególnych kołchozów uprawy lnu i rejonów uprawy bawełny jest znacznie niższy od arealu obsiewów w kołchozach zbożowych i buraczanych. Na odwrót, w zakresie arealu obsiewów na pierwszym miejscu stoją zbożowe i buraczane MTS mimo, że wskaźnik ilości kołchozów do obsługi w tych rejonach jest mniejszy.

Tabl. 2

Grupy produkcyjne	Na 1 MTS wypada:				
	traktorów	ich moc w KM	kołchozów	obsiewów w ha kołch. obsługiw.	na 1 km obsiewu w ha
Leśno - lniarska strefa (obw.: kalininowski, smoleński, iwanowski)	24—28	350—450	60—75	10—15.000	35
Stepowo-zbożowa strefa (obw.: saratowski, stalingradzki, azowsko-czarnomorski)	55—70	900—1.200	11—15	20—25.000	20
Leśno-stepowa buraczana strefa (obw.: kijowski, winnicki, charkowski)	48—55	650—800	25—30	17—21.000	23
Strefa uprawy bawełny w Azji Środkowej	90	1.300	82	15.000	11

W zależności od rejonu produkcji, różny jest stosunek wzajemny poszczególnych wskaźników. Weźmy dla przykładu dane odnośnie średniej mocy parku traktorowego i średniej ilości traktorów w jednym MTS różnych rejonów. Największą moc parku traktorowego mają zbożowe MTS (posiadające traktory gąsienicowe o największej mocy). Najmniejszą ilość traktorów o najmniejszej mocy mają lniarskie MTS, pracujące w warunkach swoich rejonów na traktorach kołowych o mniejszej mocy. Pośrednie miejsce zajmują rejon buraczane. Ciekawe jest również zjawisko w strefie uprawy bawełny, gdzie w zakresie obszaru obsiewów zasięg MTS będzie mały, natomiast w zakresie parku traktorowego MTS będzie bardzo duży. Dzieje się tak dlatego, że na tych terenach stosuje się przy uprawie traktory kilku typów (najcięższe i najlżejsze), przy czym w tych warunkach nie wykorzystuje się tych traktorów w pełni. (Stąd małe obciążenie roczne).

Ciekawa jest tabela 3. Tabela ta przytacza cyfry odnośnie rozwoju MTS w przekroju wskaźników lokalizacji.

Jak wynika z danych tabeli 3, równolegle do nieprzerwanego wzrostu MTS i średniej mocy parku, od roku 1931 nastąpiło jednoczesne zmniejszenie średniej ilości kołchozów i średniego arealu obsiewów obsługiwanych przez jedną MTS. Nie należy tego jednak rozumieć jako obniżenie poziomu wykorzystania maszyn MTS. Na odwrót — roczna wydajność parku i roczna wydajność na 1 traktor wzrasta z roku na rok. Dzieje się tak dlatego, że zwiększenie mocy energetycznej MTS wykorzystuje się nie

Tabl. 3

Kształtowanie się wskaźników w miarę wzrostu MTS*)

Lp.	Wskaźniki	1931	1934	1936	1938
1	Ilość MTS ³ na początku roku	1928	2916	4375	6358
2	Średnia ilość kołchozów obsługiwanych przez MTS	42	32	28	33
3	Średni areal obsiewów w obsługiwanych przez 1 MTS kołchozach (w tys. ha)	23,9	20,3	16,7	18,5
4	Średnia moc traktorewgo parku w 1 MTS (w KM)	303	603	979	1169

tylę na zwiększenie arealu obsiewów, ile na zmotoryzowanie nowych procesów w rolnictwie i na polepszenie agrotechniki upraw.

Wyniki dotychczasowych badań ekonomistów radzieckich dadzą się ująć w następujące punkty:

1. Każdemu produkcyjnemu rejonowi przypada odpowiedni dla niego najbardziej racjonalny zasięg działalności MTS.
2. Stałymi wskaźnikami rozmiaru MTS jest obszar obsiewu obsługiwanych kołchozów i ilość traktorów przeliczeniowych. Jednakże w żadnym wypadku nie oznacza to stałości zasięgu MTS.
3. Zasadniczym miernikiem rozmiarów MTS jest zasięg prac, który będzie się zmieniał; będzie on wzrastał wraz z przyszłym wzrostem mechanizacji rolnictwa oraz wzrostem poziomu agrotechniki. Jasne, że będzie też podnosił się poziom kwalifikacji kadr, a tym samym wykorzystanie techniczne. W ten sposób w przyszłości zwiększony zasięg prac MTS będzie mogła wykonać tymi samymi środkami.
4. W pierwszym etapie budownictwa MTS wykonywały tylko kilka zasadniczych prac rolnych jak orkę, częściowo siew i żniwa.

W tym celu trzeba było przydzielić dla obsługi MTS duże masywy, aby zabezpieczyć minimum wykonania pracy przez park traktorowy. Inaczej się sprawa przedstawia, gdy MTS zobowiązuje się do wykonywania wszystkich podstawowych prac rolnych w kołchozach. Wzrasta wtedy zasięg prac na tym samym areale obsiewów przy podniesieniu ich jakości. Zwiększenie więc prac MTS odbywało się zarówno drogą rozszerzenia zasięgu prac polowych, jak i drogą obsługiwanie przez MTS innych gałęzi produkcji rolnej jak np. hodowla, ogrodnictwo, przygotowanie pasz itp. Dlatego też ekonomiści radzieccy uważają, że w planie zadań MTS należy określać nie tylko ilość wypracowanych hektarów na traktor, ale i minimalne zadania odnośnie

*) L. Zalcman „Organizacja socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych“, Wyd. polskie. Rozdz. IV, str. 109.

ilości pracy na hektarze obsiewu obsługiwanych kolchozów. W warunkach zatem zwiększenia prac przez MTS, ich zasięg działania nie może być duży, i odwrotnie. Zredukowanie obszaru zasiewu bez jednoczesnego zwiększenia ilości prac wykonywanych przez MTS na hektarze obsiewu może doprowadzić do szybkiego zmniejszenia prac przypadających na 1 traktor i wzrostu kosztów własnych.

5. Duży wpływ na wyniki pracy MTS wywiera ilość ha przypadająca na 1 traktor w ha orki średniej. Zagadnienie to nie jest jeszcze należycie przepracowane. W jednakowych warunkach produkcyjnych mamy często niejednakową ilość ha przypadających na 1 traktor.

Powyższy wskaźnik ma w warunkach radzieckich o tyle znaczenie, że częstokroć zdarza się przeciążenie parku traktorowego, co w konsekwencji nie pozwala MTS pogłębić obsługi kolchozu. W każdym rejonie, w zależności od jego rodzaju produkcji rolnej, należałoby znaleźć racjonalne obciążenie 1 traktora w ha, i to takie, które dałoby możliwość pełnej i wszechstronnej obsługi kolchozów oraz prawidłowej eksploatacji parku traktorowego. Metodyka tego zagadnienia jest na warsztacie radzieckich instytutów naukowych.

6. Spośród warunków wpływających na rozmiary MTS, ważnym czynnikiem jest *r o z m i a r k o ł c h o z ó w*. Doświadczenia ZSRR uczą, że we wszystkich rejonach produkcyjnych, MTS mające w swoim zasięgu większe kolchozy, pracują lepiej. Dlatego też duże znaczenie dla lokalizacji MTS będzie małe zwiększenie rozmiaru kolchozów.
7. Badania nad znalezieniem najbardziej racjonalnych rozmiarów i zasięgów MTS opierają ekonomiści radzieccy w dalszym ciągu na analizie tych MTS, które osiągnęły najlepsze wyniki.

Zróżnicowanie terenowe Polski jako podstawa do wskaźników lokalizacji.

Powstaje więc dla nas poważne zadanie praktyczne, aby w oparciu o bogate doświadczenia ZSRR z zakresu lokalizacji MTS oraz w oparciu o nasze dotychczasowe wyniki lokalizacji POM, osiągnięte na podstawie instrukcji CZ POM nr 14 rozszerzyć i pogłębić zasady lokalizacji w celu znalezienia najbardziej racjonalnych rozmiarów POM. Zanim przystąpimy do naszkicowania wskazań do projektu dalszych badań należałoby przeanalizować następujące zagadnienia:

1. Czy stan zróżnicowania naszych terenów daje dostateczne podstawy do wniosków, że rozmiary POM, ich areał obsiewów do obsługi, ich wkład pracy, nasycenie traktorami, oraz ilość obsługiwanych spółdzielni będą w różnych warunkach produkcyjnych kształtować się różnie.
2. Jeżeli zróżnicowanie naszych terenów jest dostatecznie duże, to czy na obecnym etapie dojrzał już czas do pogłębienia zasad lokalizacji na bazie stref zróżnicowanych i jeżeli tak, to jaki byłby zasięg tych badań w roku bieżącym i w latach następnych.

3. Na jakich wskaźnikach oprzemy badania lokalizacji POM w bieżącym roku i w latach następnych i jaką oberzemy metodę badań.

Aby rozwiązać pierwsze zagadnienie należałoby zaprojektować strefy zróżnicowane pod względem geoklimatycznym i konfiguracji terenu i rozpocząć badania analityczne POM w poszczególnych strefach Polski. Badania te miałyby na celu wykazanie, że wskaźniki lokalizacji, jak areal obsiewów POM, rozmiar ich pracy w ha orki średniej, nasycenie ich sprzętem nie mogą być jednakowe w poszczególnych strefach.

W związku z tym wyłaniają się jednak poważne trudności:

- a. Pierwszą trudnością jest fakt, że w Polsce nie da się wyodrębnić zwartych stref, zróżnicowanych pod względem zarówno glebowo-klimatycznym jak i ukształtowania powierzchni. Jeśli chodzi o jakość gleb to istnieje w Polsce dość znaczna różnorodność. Natomiast jest wyraźnie zarysowana różnica klimatu i konfiguracji terenu, wpływająca na okresy i terminy prac polowych, które często decydują o układzie i stosunku poszczególnych kultur w różnych terenach. Wobec tego powinniśmy opracować metodę, która by pozwoliła nam na zróżnicowanie stref zarówno pod względem glebowo-klimatycznym jak i konfiguracji terenu. Najślusniejszą wydała się następująca metoda: zaprojektowanie rejonów zróżnicowanych pod względem klimatu i konfiguracji terenu; rejonu te będą się układać w zwartych masywach. Natomiast dla zróżnicowania pod względem glebowym oberzemy powiaty reprezentatywne mieszczące się w zaprojektowanych rejonach.
- b. Drugą trudnością, nasuwającą się po wytypowaniu powiatów reprezentatywnych jest fakt, że w wielu z tych powiatów nie ma jeszcze zorganizowanych POM i spółdzielni produkcyjnych. Nawet tam, gdzie POM były zorganizowane, ich dotychczasowy etap pracy nie daje dostatecznych podstaw do wyciągania wniosków odnośnie ich racjonalnych wskaźników lokalizacji.

W poszukiwaniu odpowiedzi odnośnie stopnia zróżnicowania naszych terenów, rozpocząłem badania warunków produkcyjnych w trzech powiatach: Końskie, woj. kieleckie, Miechów i Nowy Targ — woj. krakowski. Powiaty te różnią się układem i jakością typów, konfiguracją terenu, terminami i okresami prac rolnych oraz układem i stosunkiem poszczególnych kultur. Ponadto w celu wykazania poważnych różnic między tymi powiatami obliczyłem dla nich dwa wskaźniki lokalizacji: wkład pracy POM w ha orki średniej na 1 ha obsiewu oraz racjonalne nasycenie traktorami na 1 000 ha ziemi ornej w poszczególnych powiatach, zarówno pod względem ilości traktorów jak ich jakości i mocy. Znalezienie powyższych dwóch wskaźników wymagało ponadto miarodajnych danych z każdego powiatu w zakresie ilości i jakości produkcji rolnej.

Najślusniejszym wydało się oparcie o plan siewny Dep. Planowania Ministerstwa Rolnictwa. Plan ten opracowany został przez władze terenowe zgodnie z instrukcją według ustalonego wzoru dla powiatów i gmin. Uwzględnia on warunki agrotechniczne badanego przez nas terenu oraz — co jest nie mniej ważne — daje gwarancję zachowania w naszych obli-

Układ poszczególnych użytków i nieużytków

Lp.	Wyszczególnienie	M i e c h ó w			N o w y T a r g			K o Ń s k i e	
		ilość w ha	% od ogół. pow.	charakter gleb w %	ilość w ha	% od ogół. pow.	charakter gleb w %	ilość w ha	% od ogół. pow.
1.	Powierzchnia ogólna	132326,70			187534,63			161900	
2.	Ziemia orna	104169,76	78,6	less 70 podg. 25 rędz. 5	72969,94	58,9	górz. 80 podg. 12 torf 2 inne 6	56749	35
	w tym:								
	zasienny	103611,48			71649,994			56589	
	ugory	558,28			919,15			160	
	odłogi				400,85				
3.	Sady owocowe	1379,75	1,4		66,69	0,05		669	0,4
4	Ogrody warzywno-handl. przyzagrodowe	53,38	0,26		11,38	0,01			
		336,97			173,24				
5.	Łąki trwałe	5392,38	4,08		15439,04	24,—		13603	13,4
6.	Pastwiska naturalne	877,45	0,7		29280,06			8548	
7	Las i zagainiki	9647,45	7,7		50411,05	27,—		63490	40,—
8.	Stawy rybne	321,81	0,24		3			950	0,5
9.	Jezióra i rzeki	241,04	0,18		2058,62	1,—			
10.	Inne gr. użyt. (torf. kop.)	226,80	0,17		1613,74	0,93		17891	10,7
11.	Grunt pod zabud.	7524,94	5,8		6180,37	3,1			
12.	Nieużytki	2155,29	1,5		9327,50	5,1			

zeniach podstawowych założeń planu produkcji rolnej dla danego regionu.

Różnice w ilości i jakości kultur w poszczególnych powiatach biorą tym samym pod uwagę różne warunki produkcyjne jak gleba, klimat itp. Po skomasowaniu odnośnych kultur otrzymamy zestawienie ujęte tabelą 4.

Miedzy powyższymi powiatami zachodzą również poważne różnice w ilości i układzie użytków i nieużytków rolnych. Poniższa tabela 5 obrazuje zachodzące tu różnice. Z zestawień tych jasno wynika, że w trzech wymienionych powiatach:

- a) układ poszczególnych upraw nie jest jednakowy, że zachodzą tu poważne różnice jak np. stosunek zbóż jarych do ozimych w powiecie Miechów 17,5 i 40, w powiecie Nowy Targ 50 i 8, w powiecie Końskie 10,5 i 52,5;
- b) zachodzą znaczne różnice w układzie poszczególnych użytków i nieużytków rolnych, w rodzaju gleb jak np. procent łąk, pastwisk i lasów, układ i jakość poszczególnych typów gleb, konfiguracja terenu;
- c) zachodzą poważne różnice w natężeniu prac (wiosna, jesień), w agrotechnice i okresach upraw polowych, jak np. natężenie prac wiosennych i jesiennych w Miechowie, Nowym Targu i Końskich, okres prac wiosennych i zbieżność zniw w powiecie górkim (Nowy Targ). Na to wpływają również czynniki fenologiczne.

Tabl. 5

L. P.	Uprawy zasadnicze	Powiat Miechów w %	Kultury dominujące w %	Powiat N. Targ w %	Kultury dominujące w %	Powiat Końskie w %	Kultury dominujące w %
1.	Zboża jare	17,5	owies 68	50 0	owies 78,6	10,5	owies 56
2.	„ ozime	40,0	żyto 52 pszen. 46	8,0	żyto 87,4	52,5	żyto 95
3.	Okopowe	20,5	ziemniaki 75	20,0	ziemn. 95	24,8	ziemn. 95
4.	Koniczyna	8,5		16,5		—	
5.	Techniczne (oleiste)	1,0		2,0		0,5	
6.	Mieszanki pastewne	12,5		3,5		8,0	
7.	Łubin (zielony nawóz)	—		—		3,5	

Obliczenie wskaźnika rozmiarów pracy POM na 1 000 ha ziemi ornej w wyżej wymienionych powiatach.

Wobec braku materiałów odnośnie udziału POM w ogólnym bilansie siły pociągowej w roku 1951, przyjmujemy w naszych obliczeniach — dla porównania poszczególnych powiatów — jako założenie, że POM będzie wykonywał zasadnicze prace rolne jak: orka, kultywacja, bronowanie, siew nawozów i zbóż, sadzenie ziemniaków, sprzęt zbóż i wykopki *). W wyliczeniu prac dla każdego z wyżej wymienionych powiatów biore pod uwagę również wymagania agrotechniczne, jakość gleb i konfigurację terenu.

*) Autorowi chodzi o metodę obliczania wskaźnika i dlatego, mimo iż struktura

Według okresów prac rolnych, klimatycznych terminów upraw polowych w/w powiaty przedstawiają się jak w tabl. 6.

Zachowując powyższy układ zasadniczych kultur oraz terminy agrotechniczne upraw polowych, obliczyć możemy wkład pracy POM w ha orki średniej na każde 1000 ha ziemi ornej w warunkach w/w powiatów.

Tabl. 6 *)

Wyszczególnienie upraw	Pow. Miechów				Pow. Nowy Targ				Pow. Końskie			
	Daty pocz. prac rolnych			Głębokość orki	Daty pocz. prac rol.			Głębokość orki	Daty pocz. prac rol.			Głębokość orki
	jesień	wiosna	sprzet		jesień	wiosna	sprzet		jesień	wiosna	sprzet	
Zboża jare		20,3 15,4	20,7 10,8			10,4 10,5	5,8 10,9		20,9 20,10	15,3 10,4	10,8 5,9	
Zboża ozime	20,9 20,10		10,7 10,8		8,9 20,9						15,0 20,0	
Okopowe		20,5 15,5		24 cm		10,5 30,5	5,10 20,10	15 cm		10,4 1,5	20,9 20,10	16-1 cm

Tabl. 7.

Wkład pracy POM przy uprawie zbóż jarych w ha orki średniej po zastosowaniu odpowiednich współczynników przeliczeń.

Lp.	Wyszczególnienie prac	Miechów 175 ha**)	Nowy Targ 500 ha**)	Końskie 105 ha**)
1.	Orka w ha orki średniej	217	540	91,35
2.	Kultyw. i bronow.	105	300	27,30
3.	Siew nawoz. i zbóż	131,25	375	68,25
4.	Sprzet	87,5	250	36,75
5.	Podoryw. brona	140,—	345	59,85
R a z e m :		680,75	1810	283,50

Tabl. 8.

Wkład pracy POM przy uprawie zbóż ozimych w ha orki średniej

Lp.	Wyszczególnienie	Miechów 400 ha	Nowy Targ 80 ha	Końskie 525 ha
1.	Orka w ha orki średn.	496	86,4	456,75
2.	Kultyw. i bronow.	240	48.—	136,50
3.	Siew naw. i zbóż	300	65.—	341,25
4.	Sprzet	200	40.—	183,75
5.	Podoryw. brona	320	55,2	299,25
R a z e m		1556	289,6	1417,5

zasiewów ulegnie na pewno znacznej zmianie przy pełnej kolektywizacji wsi na tych terenach, to dla rozważań metodologicznych nie ma to decydującego znaczenia. Red.

*) Dane z Woj. Rady Nar. — Wydż. Rolnictwa.

**) Ilości poszczególnych kultur na 1000 ha ziemi ornej wypływają z odnośnej struktury obsiewów w/w powiatów, patrz tabl. 5.

Tabl. 9

Wkład pracy POM przy uprawie okopowych w ha orki średniej

Lp.	Wyszczególnienie prac	Miechów 205 ha	Nowy Targ 200 ha	Końskie 248 ha
1.	Orka w ha orki średniej	276,75	216	238,08
2.	Kultyw. bronow. wałow.	92,25	120	81,44
3.	Siew nawoz. i burak. (55 ha)	46,75	—	—
4.	Sadz. ziem. wałow.	189,—	254	195,92
5.	Wykopki buraków (55 ha)	55,55	—	—
6.	" ziemniaków	187,5	216	215,76
R a z e m :		847,8	806	731,20

Tabl. 10

Wkład pracy POM przy uprawie mieszanek pastewnych w ha orki średniej

Lp.	Wyszczególnienie prac	Miechów 125 ha	Nowy Targ 35 ha	Końskie 80 ha
1.	Orka w ha orki średn.	155	37,80	69,6
2.	Kultyw. i bronow.	75—	21.—	20,8
3.	Siew. naw. i miesz. brona	93,75	26,25	41,6
4.	Sprzet w ha orki średn.	62,5	17,5	28.—
5.	Podoryw. brona	100,—	24,15	45,6
R a z e m		486,25	126,70	205,6

Tabl. 11

Wkład pracy POM przy uprawie oleistych w ha orki średniej

Lp.	Wyszczególnienie prac	Miechów 10 ha	Nowy Targ 20 ha	Końskie 5 a
1.	Orka w ha orki średn.	12,4	21,6	4,3
2.	Kultyw. i bronow.	6.—	12.—	0,6
3.	Siew nawozów	3.—	6.—	1,3
R a z e m		21,4	39,6	9,2

Tabl. 12

Wkład pracy POM w uprawie koniczyzny (Miechów i N. Targ) i łubinu (Końskie)

Lp.	Wyszczególnienie prac	Miechów 85 ha	Nowy Targ 165 ha	Końskie 35 ha
1.	Koszenie konicz. i traw	42,5	93.—	
2.	Podoryw. brona	68.—	113,85	
3.	Orka przy oraniu łub.			45,85
	R a z e m:	110,5	212,85	45,85

Tabl. 13

Ogólny wkład pracy POM na 1000 ha ornej ziemi w poszczególnych pow.

Lp.	Wyszczególnienie prac.	Miechów na 1000 ha (w ha orki średniej)	Nowy Targ na 1000 ha (w ha orki średniej)	Końskie na 1000 ha (w ha orki średniej)
1.	Zboża jare	680,75	1810.—	283,50
2.	„ ozime	1556,—	289,6	1417,5
3.	Okopowe	847,8	806.—	731,20
4.	Mieszanki pastewne	486,25	126,70	295,6
5.	Oleiste	21,4	39,6	6,2
6.	Koniczynę, trawy, łubin	110,5	212,85	45,85
	R a z e m:	3.702,70	3.284,75	2.689,85

Wskaźnik wkładu pracy POM na 1 ha obsiewu dla pow. Miechów wynosi, jak wynika z powyższego, 3,7 ha orki średniej (po zaokrągleniu), dla pow. Nowy Targ — 3,3 ha orki średniej, dla pow. Końskie — 2,7 ha orki średniej.

Opierając się na planie siewnym opracowanym i skorygowanym przez terenowe organa Ministerstwa Rolnictwa na wszystkich szczeblach administracyjnych, można byłoby tą drogą obliczyć wskaźnik wkładu pracy POM dla wytypowanych przez nas powiatów reprezentatywnych. Badania nad bilansem siły pociągowej i najbardziej racjonalnego w nim udziału POM pozwolą nam na bardziej ściśle obliczenia. Oczywiście w miarę uspołdzielczania wsi polskiej powyższy układ i stosunek kultur ulegnie zmianie ze względu na większą intensywność gospodarstwa spółdzielni produkcyjnych.

Obliczenie wskaźnika ilości traktorów, ich mocy i typów w POM powiatów: Miechów, Nowy Targ i Końskie.

W celu obliczenia powyższego wskaźnika, należałoby uprzednio ująć graficznie przebieg i kształtowanie się natężenia prac POM w zasadniczych akcjach polowych, a więc w siewach jesiennych, wiosennych i żniwach. Graficzne przedstawienie kształtowania się prac POM w okresie ich największego nasilenia wymagało dokładnych danych z każdego powiatu. Tego rodzaju grafiki zostały opracowane dla każdego powiatu, na podstawie wskaźnika rozmiaru prac oraz znajomości warunków klimatycznych, glebowych, porządku upraw polowych, okresów i terminów prac rolnych itp.

Jak wynika z poprzednich zestawień, największe nasilenie prac dla powiatu Miechów przypada na okres żniw i podorywek, w warunkach Nowego Targu na okres prac wiosennych, a w warunkach powiatu Końskie na okres jesiennych prac siewnych. Zwraca uwagę dość wąski okres prac żniwnych w Nowym Targu, co jest zrozumiałe ze względu na jednoczesność dojrzewania zbóż w powiatach górskich. Wiosną występują tu poważne opóźnienia upraw wiosennych (siewy: kwiecień — maj). Te specyficzne warunki pow. Nowy Targ będą miały niewątpliwie duży wpływ na kształtowanie się zasięgu POM oraz ilości traktorów. Krótkie okresy będą wymagać mniejszego zasięgu POM, konieczności właściwej opieki agrotechnicznej i kierownictwa ze strony odpowiedzialnych pracowników.

Na innych terenach, gdzie będą szerokie okresy prac rolnych, zasięg działania POM może być większy, a ilość traktorów mniejsza. Ilość traktorów obliczamy na podstawie ilości ha orki średniej, jaką POM muszą wykonać w okresie największego nasilenia prac rolnych oraz na podstawie okresu wykonania tych prac. Weźmy dla przykładu pow. Miechów. Największe nasilenie prac przypada na okres żniw i podorywek i trwa w tym powiecie 30 dni. Układ gleb i konfiguracja terenu w pow. miechowskim wymaga stosunku typów i mocy traktorów: 20% KD, 50% Zetorów, 30% Ursusów ogumionych. Ilość pracy w ha orki średniej 890 ha.

Norma dzienna na KD wynosi 4,2 (w warunkach pow. Miechów)

"	"	"	Zetor	"	2,1	"	"	"	"
"	"	"	Ursus	"	3,1	"	"	"	"

Z powyższego wynika, że na 1000 ha ziemi ornej ilość wymaganych KD wynosi 1,5, ilość Ursusów — 3, ilość Zetorów — 7,5.

W powiecie Końskie największe nasilenie prac w okresie upraw siewnych jesiennych — 940 ha. Okres prac — 30 dni. Układ gleb wymaga pracy Zetorów. Norma dzienna na Zetor w warunkach glebowych tego powiatu wynosi 2,7 ha. Ilość Zetorów koniecznych na 1000 ha ziemi ornej wyniesie 12 sztuk.

Obliczenia powyższe wskazują na poważne różnice, zachodzące między poszczególnymi powiatami na odcinku ilości i jakości sprzętu traktorowego. Bliższe badania bilansu siły pociągowej i racjonalnego udziału w nim POM — pozwalają nam na znalezienie bardziej dokładnych i ścisłych wyników. To samo odnosi się do układu zmianowania w warun-

kach gospodarki społecznionej. Bezpośrednie badania w POM pozwolą nam również skonfrontować powyższe dane i znaleźć konkretne liczby odnośnie tego wskaźnika lokalizacji.

Przejdę z kolei do drugiego zagadnienia, na które usiłowałem dać odpowiedź, zanim wystąpiłem z konkretnymi wnioskami odnośnie rozszerzenia i pogłębienia zasad lokalizacji na bazie doświadczeń radzieckich.

Zagadnienie to brzmiało: jeżeli zróżnicowanie naszych terenów jest dostatecznie duże, to czy na obecnym etapie dojrzał już czas do pogłębienia zasad lokalizacji na bazie stref zróżnicowanych i jeżeli tak, to jaki byłby zasięg tych badań w roku bieżącym i latach następnych.

Otóż POM, nawet w ramach wykonywanej instrukcji CZ POM, będą miały — jeśli chodzi o tak poważny wskaźnik lokalizacji jak ilość obsiewów (na których będą się koncentrować w roku bieżącym i najbliższych latach prace POM) — dość znaczne rozbieżności sięgające od 5 - 15 tys. ha. Niewątpliwie w rozmiarach prac w ha orki średniej różnice te będą o wiele większe. Fakt, że na podstawie instrukcji CZ POM komisje terenowe mechanicznie opracowały projekty wymiarów i promienia działania POM na swoich terenach, dla całego kraju jednakowe, nie biorąc pod uwagę warunków produkcyjnych — może spowodować, że już na obecnym etapie organizacji i rozwoju POM nie będziemy mogli wykorzystać rezerw racjonalnej obróbki ziemi, jej wydajności, obniżenia kosztów własnych oraz innych wskaźników jakościowych.

Wobec długofalowości badań nad lokalizacją i wobec braku dostatecznej podstawy do wyciągania wniosków z działalności POM za rok ubiegły, badania w roku bieżącym oparłyby się na rejonach zróżnicowanych pod względem agrotechnicznym i ekonomicznym. W ten sposób można będzie wnioskować, na którym terenie POM będą miały większy wskaźnik ha ziemi ornej, a na których mniejszy. To samo odnosi się do wskaźnika rozmiarów prac w ha orki średniej oraz ilości traktorów przeliczeniowych i stosunku typów i mocy. Praca ta będzie wymagała przy ścisłej współpracy instytucji zainteresowanych rejonizacją produkcji — zebrania materiałów i zbadania poszczególnych powiatów reprezentatywnych pod względem agrotechnicznym i ekonomicznym. Wyniki badań roku bieżącego powinny dać już podstawę do wniesienia poprawek do przyjętych dotąd orientacyjnych wymiarów POM dla całego kraju. Materiał ten pozwoli nam na zróżnicowanie orientacyjnych wskaźników lokalizacji, odmiennych dla różnych warunków produkcyjnych. Badania wyników gospodarczych POM w latach następnych, w spółdzielniach produkcyjnych dokładnie określą nam wskaźniki lokalizacji dla różnych warunków produkcyjnych.

Jeśli chodzi o wybór wskaźników lokalizacji, (trzecie zagadnienie postawione przez nas), to najistotniejszymi wydają się w roku bieżącym: ilość obsiewów w zasięgu POM, ilość pracy w ha orki średniej oraz ilość traktorów przeliczeniowych. Również ilość spółdzielni produkcyjnych w zasięgu POM jest bardzo poważnym wskaźnikiem rozmiarów POM. Wskaźnik ten związany jest jednak ściśle z uzasadnieniem locali-

zacji i wielkości spółdzielni produkcyjnych. Zbadanie tego wskaźnika wprowadzimy przy ocenie wskaźników jakościowych POM w latach następnych.

Wnioski z powyższych rozważań dadzą się ująć w następujące punkty:

1. W oparciu o doświadczenia lokalizacji MTS w Związku Radzieckim stwierdzamy, że każdemu rejonowi produkcyjnemu odpowiadają najbardziej racjonalne dla niego wskaźniki lokalizacji oraz wzajemna korelacja tych wskaźników.
2. Istnieje konieczność zróżnicowania terenu pod względem wymagań agrotechnicznych i warunków produkcyjnych. Na każdym z rejonów wskaźniki lokalizacji będą się kształtowały inaczej.
3. W związku z powyższym w naszych dalszych projektach lokalizacji nie możemy bezkrytycznie podchodzić do przyjętej dotąd zasady jednej dla całego kraju przeciętnej wielkości POM: Wydaje się też konieczne ustalenie kilku przeciętnych, odpowiednio do podstawowych rejonów kraju.
4. Wskaźniki lokalizacji przyjęte w instrukcji CZ POM należy rozszerzyć w roku bieżącym — to znaczy na podstawie badań przeprowadzonych przez IER należy wprowadzić konkretne wskazówki dla zróżnicowania wskaźników lokalizacji w różnych warunkach produkcyjnych.
5. W szczególności w perspektywie organizacji i rozwoju POM w roku bieżącym i latach następnych, zakres opracowanych dotąd zasad lokalizacji powinien być rozszerzony w sensie wprowadzenia nowych wskaźników lokalizacji, mających bezpośredni wpływ na wyniki gospodarcze POM.
6. Ponadto trzeba zrewidować dotąd przyjęte wskaźniki lokalizacji. Szczególnie dotyczy to podanego przez instrukcję CZ POM wskaźnika ilości użytków rolnych.

W perspektywie lat najbliższych tego rodzaju miernik nie da właściwego obrazu zdolności produkcyjnej POM w obecnych przeciętnych warunkach produkcji rolnej w spółdzielniach, ze względu na to, że większość prac POM w najbliższych latach będzie się koncentrować nie na użytkach zielonych, a na ziemi ornej w spółdzielniach produkcyjnych. W rezultacie otrzymamy — szczególnie w wypadku porównania działalności dwóch POM w różnych warunkach produkcyjnych — zatarcie rozmiaru prac POM w spółdzielniach produkcyjnych. Dlatego też przy dalszych badaniach zasad lokalizacji trzeba będzie wprowadzić zamiast ilości użytków rolnych wskaźnik ilości ziemi ornej lub obsiewów.

7. Przy rozszerzaniu zasad lokalizacji przez wprowadzenie nowych wskaźników, mogących mieć wpływ na wyniki gospodarcze POM, należy uwzględnić rozmiar prac POM, wyrażający się w ha orki średniej.

Wskaźnik ten inaczej będzie się kształtował w różnych warunkach glebowych, konfiguracji terenu i w różnych warunkach intensywności gospodarstwa spółdzielni produkcyjnych.

8. W perspektywie dalszych badań nad lokalizacją należałoby uwzględnić wskaźnik, mający również poważny wpływ na wyniki gospodarcze POM, a mianowicie ilość traktorów i racjonalny stosunek poszczególnych typów i mocy traktorów. Wskaźnik ten różnie będzie się kształtował w zależności od warunków glebowych, klimatycznych, ukształtowania powierzchni, będzie uzależniony od charakteru produkcji i rodzaju kultur na danym terenie.
9. Opierając się na doświadczeniach ekonomistów radzieckich, którzy stwierdzili lepszą pracę MTS w warunkach większych kołchozów, należy w latach następnych zbadać zagadnienie lokalizacji POM u nas również w związku ze wskaźnikiem ilości i rozmiaru spółdzielni produkcyjnych obsługiwanych przez poszczególne POM.
10. Poważnym zagadnieniem w dalszych badaniach zasad lokalizacji będzie ustalenie zasięgu POM nie tylko w zasadniczych pracach rolnych (na areale ziemi ornej), lecz również na użytkach rolnych, w racjonalnej uprawie łąk i pastwisk, w warunkach gospodarstw hodowlanych, sadowniczych itp.

Szczególnie aktualną staje się obsługa przez POM użytków zielonych w spółdzielniach produkcyjnych zwłaszcza tam, gdzie znaczny procent łąk i pastwisk wymaga racjonalnej i mechanicznej uprawy. Sprawy tej nie omówiłem w dostatecznej mierze w niniejszym opracowaniu, wychodząc z założenia, że zagadnienie poważnego wkładu pracy POM na użytkach zielonych i w innych gałęziach gospodarki rolnej stanie się aktualne dopiero na następnym etapie organizacji i rozwoju POM.